

FLEHTE

FLEHITE

TIJDSCHRIFT VOOR VERLEDEN
EN HEDEN VAN OOST-UTRECHT

Jaargang 1 november 1964 nummer 1

Redactie: Dr. W. J. de Boone, Drs. P.
van den Bosch o.s.c., Drs. J. Hooy,
J. H. P. Kemperink.

Redactieadres:
Leusderweg 225 Amersfoort.

Inhoud:

Ten geleide, de commissaris der Koningin in de provincie Utrecht Van Lynden van Sandenburg	1
Redactioneel	2
Iets over de beoefening van locale geschiedenis, Prof. Dr. W. Jappe Alberts	5
Korte mededelingen: Doorn, Oldenbarnevelt, Soestdijk	9
Bronnen: Amersfoort (Eembrugge)	11
Boekbespreking: Bronnenuitgave Zeist	13

Abonnement f 4,50 per jaargang van
4 nummers. Giro nr. 437683 t.n.v.
conservator Flehite te Amersfoort.

TEN GELEIDE

Gaarne voldoe ik aan het verzoek van de commissie tot redactie van het periodiek dat "Flehite" zal gaan uitgeven om bij de verschijning van de eerste aflevering een woord ter begeleiding mee te geven.

Bij de veelheid van literatuur, die ons dagelijks onder ogen komt over de meest verscheiden onderwerpen, neemt een uitgave als deze een bijzondere plaats in.

Zij die belangstelling hebben voor het verleden, heden en toekomst van de streek waarin men woont of waarmede men anderszins binding heeft, zullen hierin op gemakkelijk toegankelijke wijze deskundige artikelen kunnen vinden, waarvan men zonder het bestaan van een speciaal op dit doel gericht periodiek zo moeilijk kennis kan nemen.

Daar ook regelmatig mededelingen zullen worden opgenomen over het museum Flehite alsmede nieuws over de oudheidkundige vereniging van dezelfde naam zal de band tussen de leden en andere belangstellenden, wier aantal moge groeien, tevens worden gediend.

Ik spreek de wens uit dat het jonge tijdschrift een voorspoedige toekomst beschoren zal zijn en dat het moge bijdragen tot een verdiepte kennis en belangstelling voor oostelijk Utrecht.

De commissaris der Koningin
in de provincie Utrecht,

Van Lynden van Sandenburg.

Redactioneel

Niet alleen buiten Amersfoort, maar ook in de stad zelf, duikt herhaaldelijk de vraag op naar de betekenis van de naam Flehite. Er is een museum Flehite, er is een oudheidkundige vereniging, die zo heet, maar waar komt die naam vandaan?

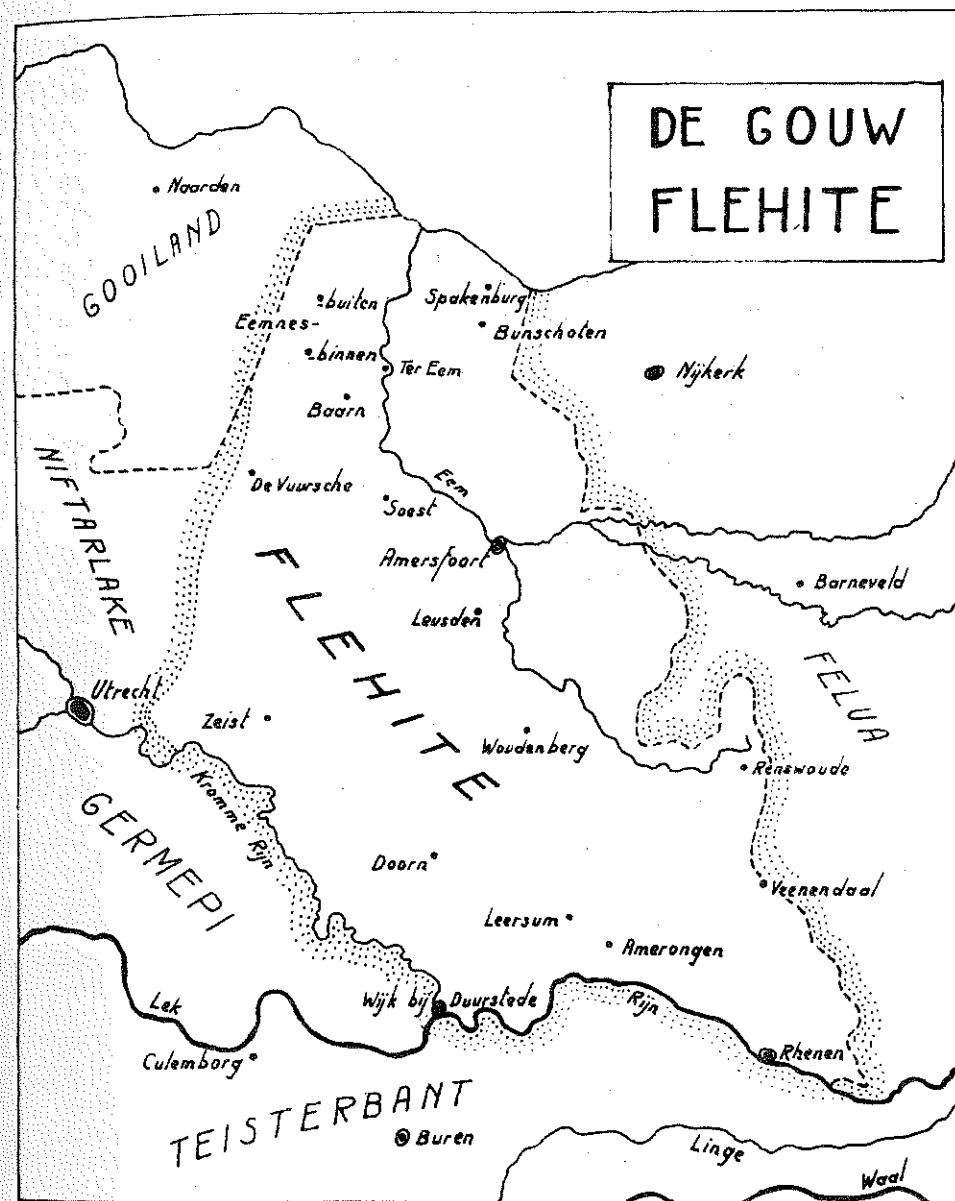
Het antwoord is gauw gegeven. Flehite, of mogelijk beter Flethetti is een oude gouwnaam en wel voor het gebied dat men tegenwoordig Oost Utrecht zou kunnen noemen, begrensd door de voormalige Zuiderzee in het noorden en de Neder-Rijn in het zuiden, in het oosten door het vroeger moerassige gebied van de Gelderse Vallei en in het westen achtereenvolgens door het Gooiland, Niftarlake - dat is het vechtgebied - en de oude gouw Germepi, het land ten westen van de Kromme Rijn. De juiste grenzen zijn moeilijk te geven, de naam van de gouw komt slechts in een drietal oude oorkonden voor en geen van deze oorkonden paalt het gebied van de gouw af. Zo heeft b.v. de Marsch tegenover Rhenen, in de huidige Betuwe, zeker ook tot de gouw Flehite gehoord. Op bijgaande kaart zijn gemakshalve de tegenwoordige provinciegrenzen en stroomlopen als grenzen aangenomen.

Dit tijdschrift draagt weer die oude gouwnaam en wil daarmee tot uitdrukking brengen, dat alles wat de historie van deze landstreek betreft, in dit tijdschrift thuishoort. Wij willen trachten zoveel als doenlijk is aandacht te schenken aan de prae- en protohistorie en in de meest uitgebreide zin aan de geschiedenis van dit gebied. Niet alleen echter aan het verleden, maar ook aan het heden dat morgen geschiedenis is en aan de planning, de toekomst, die dat overmorgen zal zijn. Wij willen zo verleden, heden en toekomst graag een plaats in onze bladzijden geven en dan het liefst door de laatste twee te plaatsen in hun historisch perspectief.

Immers ook de moderne mens, trots op de technische verworvenheden van zijn tijd, is nog met vele vezelen verbonden aan het verleden, ook al is hij dit zichzelf misschien niet bewust. Wij bouwen voort op de arbeid van hen, die voor ons waren, en ons nageslacht zal de toorts van ons moeten overnemen. We zijn maar een schakel in de grote keten, die het grijze verleden en de verre toekomst bindt.

En van dat verleden interesseert ons alles. Waar de huizen stonden en de wegen liepen, hoe de mensen leefden en de grote momenten van het leven ondergingen, ook degenen, van wie zo weinig staat opgetekend en wier leven is samen te vatten in die korte biografie: Hij werd geboren en leefde en stierf. Zal dat over vele jaren ook niet de necrologie van de meesten van ons zijn?

We zijn zo gelukkig geweest voor dit eerste nummer Professor

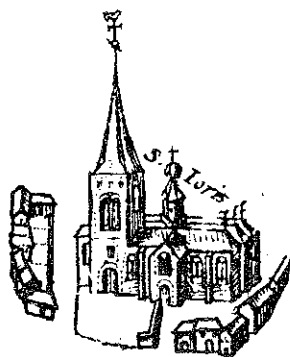
Dr. W. Jappe Alberts uit Utrecht bereid te vinden een artikel te schrijven over de waarde en de taak van de streekgeschiedenis. Niet over het nut, immers over het nut van de geschiedenis te schrijven is zonder zin. Wat is het nut van alle geestescultuur? Dat is toch

niet in formules en geldbedragen uit te drukken. Ze moet ons helpen ruimer en beter mens te zijn. En hiertoe kan de historie haar deel bijdragen. In bijna alle mensen leeft het verlangen naar het weten hoe het vroeger was. "Nescire quae ante nos fuerint, id est semper puerum esse". "Niet te weten wie er voor ons waren, betekent altijd kind te zijn," wist Cicero reeds. Volledig mens zijn wil ook zeggen zijn plaats te weten in de rij der geslachten, die gegaan zijn en die zullen komen. En ieder gegeven, dat de historie biedt, kan een steentje toevoegen aan het gebouw van onze kennis van het verledene.

Vanuit dit standpunt willen we trachten in dit tijdschrift mee te helpen vorm te geven aan het verleden van Oost Utrecht. Daartoe zullen artikelen worden geplaatst over mensen en dingen van vroeger en nu, korte berichten die evenzovele kleine bijdragen zullen proberen te zijn tot een beter weten, nog niet gepubliceerde bronnen, boekbesprekingen. Al is de ruimte, die ons ter beschikking staat (vvorlopig) gering, wij hopen in de kwaliteit te vergoeden, wat aan de hoeveelheid ontbreekt.

Wij doen daarvoor een beroep op ieder, die met ons van mening is, dat een beter verstaan van het verleden kan bijdragen tot een hoger waarden van het heden en een zuiverder gericht zijn op de toekomst.

Tenslotte brengen wij van deze plaats graag onze hartelijke dank aan de Commissaris der Koningin in de provincie Utrecht, die zo vriendelijk was dit tijdschrift met een kort woord in te leiden.

Prof. Dr. W. Jappe Alberts

IETS OVER DE BEOEFENING VAN LOCALE GESCHIEDENIS

De beoefening van locale geschiedenis, de geschiedenis van stad of dorp en van de ruime of minder ruime omgeving daarvan, stelt ons o. m. de vragen naar het waarom en het hoe van deze bezigheid, die een onderdeel van het culturele leven van de mens vormt. Allereerst iets over het waarom.

Het zal een inwoner van Amersfoort - één van de helaas niet zo talrijke Nederlandse steden, waar het verleden nog in ruime mate duidelijk zichtbaar is, en wat nog zeldzamer is, ook op redelijke wijze aandacht geniet en verzorging ondervindt - niet moeilijk vallen om zich te verplaatsen in de gedachten van een wandelaar, die zijn goede stad doorkruist, en die bij de aandachtige aanschouwing van de plattegrond der oude stad, van de kerkelijke en wereldlijke gebouwen en van de met oude gevels versierde huizen, van de grachten en overblijfselen der vroegere ommuring, en van de tot rustige overpeinzing uitnodigende achtererven, zich losmaakt van de eigen tijd van haastige spoed en alléén-maar-zakelijkheid en zich in een ver verleden terugdenkt. Die wandelaar zal, indien hij een vreemdeling is, het bij zijn historische overpeinzingen in zekere zin iets gemakkelijker hebben dan de inwoner van Amersfoort, die een overeenkomstige wandeling zou ondernemen, want eerstgenoemde wandelaar zal zich wellicht op die wandeling enigszins hebben voorbereid, en in ieder geval zal hij zich een historische oriëntatie ten doel gesteld hebben. Anderszijds zal de Amersfoorter, indien hij eenmaal het ons allen b. v. met betrekking tot musea in eigen omgeving welbekende argument van "dat zie ik nog wel eens bij gelegenheid" zal hebben terzijde gezet, op de vreemdeling een belangrijke voorsprong hebben. Deze voorsprong bestaat niet alleen daarin, dat hij als gevolg van zijn locale kennis meer kan zien, maar ook daarin, dat hij op grond van het feit, dat hij in Amersfoort geboren is of aldaar min of meer langdurig woont, een zekere relatie tot die stad verkregen heeft, die bij hem een adequate belangstelling voor haar verleden kan oproepen. Maar met een wandeling door

de stad zijner inwoning kan de Amersfoorter zijn loopbaan als lokaal geschiedvorser slechts beginnen, want al spoedig zal hij bemerken, dat hij zich niet behoeft, ja zelfs niet kan beperken tot het beschouwen van historische bezienswaardigheden. Die bezienswaardigheden hebben namelijk niet alleen een uiterlijk aanzien, maar ook een niet zichtbare geschiedenis en, in vele gevallen, een relatie tot gebouwen, huizen, instellingen, gebeurtenissen, situaties en toestanden, die men niet meer met het oog kan waarnemen. Daarom ligt het voor de hand, dat hij met betrekking tot dat niet-zichtbare vragen gaat stellen en daarmee betreedt hij het terrein der lokale geschiedenis, d.w.z. hij gaat zich scharen bij hen, die als het ware een toonladder van historici vormen, waarvan het ene uiterste gevormd wordt door hen, aan wier geschiedkundig werk een algemene betekenis mag worden toegekend, het andere einde door hen, die zich er toe bepalen in meerdere of mindere mate en uitgebreidheid van het door andere historici gebodene kennis te nemen. Deze laatste groep is zeker niet onbelangrijk; zij vormt het publiek, meer, het klankbord van de historici, die op actieve wijze aan het historisch onderzoek deelnemen. Tot deze groep behoort ook degene, die belang stelt in de historie van eigen stad of dorp en omgeving. Deze belangstelling kan hem er toe leiden actief te gaan deelnemen aan het historisch onderzoek, waarbij hij in den beginne wellicht kleine objecten, op het eerste gezicht onbelangrijke details onder handen zal nemen. Het aantal onderwerpen, dat voor de beoefenaar van de lokale historie aantrekkelijk is, vormt een bijna onoverzienbaar geheel, waarvan de bestudering een beeld van de historie van stad en dorp en omgeving verschaft. Men kan hierbij o.m. denken aan de geschiedenis van een kerk of altaar, van een gebouw of huis, van een straat of wijk, van een bepaald perceel of van personen, die daarvan bewoner of bezitter geweest zijn, of - als het gaat om onderwerpen, ontleend aan de omgeving van stad of dorp, aan de geschiedenis van een boerderij of van een bepaald gebruik. Het kan ook gaan om historisch bodemonderzoek, het doen spreken van stille getuigen uit een ver verleden, of om onderzoek van historisch-geografische aard.

Want stad en land hebben er vroeger anders uitgezien. De hedendaagse kaart verschaft ons meestal slechts een uitgangspunt voor onze historische beschouwingen en voor het verkrijgen van enig inzicht in het beeld van stad en land zoals onze voorouders dat kenden. Door inwerking van de natuur, b.v. door overstromingen, door klimaatwisselingen, door inklinking of daling van de bodem, etc., en door menselijk toedoen, b.v. ophoging van de bodem door langdurige en permanente bewoning, door wijzigingen in de bebouwing en in het stratenplan, door bedijkingen, ontginningen, bebos-sing, etc., of door combinatie van deze factoren, zijn veranderingen in het grondgebruik, in de parcellering, in de waterlopen, in de grenzen, in de bewoning en in de loop van straten en wegen op-

getreden, die alle in de loop der eeuwen hebben bijgedragen tot wijzigingen in het beeld van stad en dorp. Deze wijzigingen hebben niet zelden ook economische gevolgen gehad. Het behoort tot de taak van de locale - en ook van de regionale - historicus het hoe en waarom van deze en dergelijke wijzigingen o.m. op grondslag van de hedendaagse en historische kaarten te onderzoeken en voorts om de gevolgen daarvan met behulp van andere historische gegevens te bepalen. Daarbij is ook rekening te houden met de resultaten van bodemkartering en archeologisch onderzoek.

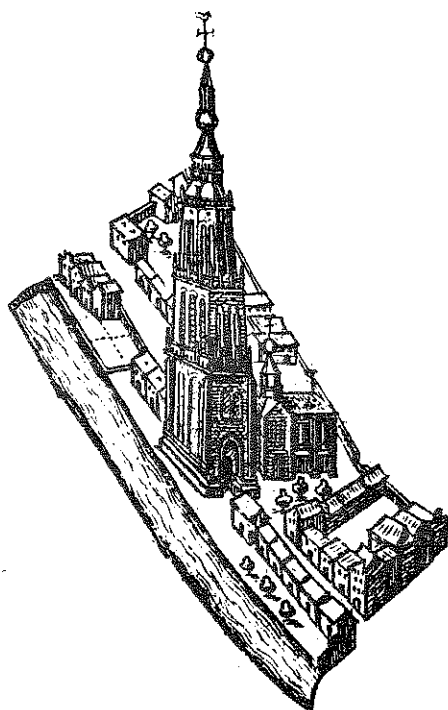
Al evenzeer is het de beoefenaar van de locale geschiedenis, die zijn medewerking zal moeten geven aan demografische problemen, een onderdeel van de historische wetenschap, waarvan de bestudering veelal bij kleine eenheden, b.v. bij een stad of dorp, zal moeten aanvangen: onderzoek naar bevolkingscijfers, sociale verhoudingen, sterkte der verschillende bevolkingsgroepen, omvang der onderscheiden beroepsgroepen etc. Met deze onderwerpen betreedt de locale historicus ook reeds het terrein van de economische geschiedenis van zijn stad of dorp.

Door deel te nemen aan dergelijke onderzoeken levert de locale historicus niet alleen een bijdrage aan de bestudering van de geschiedenis van eigen stad of dorp, maar ook aan de onderzoeken met betrekking tot de politieke en economische geschiedenis en de kerk- en cultuurgeschiedenis van een groter geheel, de streek of het gewest, waarvan zijn stad of dorp deel uitmaakt. De locale historicus behoeft in het geheel niet het gevoel te hebben, dat hij nauwelijks meetelt. Hij is - zo kan men rustig zeggen - een medewerker, die zich geenszins behoeft te beperken tot de rol van oudhedenminnaar. Ook zijn bijdrage verdient aandacht. Het locale en regionale historisch onderzoek hebben een dienende functie ten opzichte van de geschiedenisbeoefening van het grotere geheel. Het locale onderzoek stelt zich in dienst van het regionale onderzoek en zo nodig van een grotere eenheid. De betekenis van de regionale geschiedvorsing op haar beurt is daarin gelegen, dat de door haar verkregen gegevens komen van de historici, die zich met de geschiedenis van naburige gebieden bezig houden, alsmede van hen, die de geschiedenis van het grotere geheel, dat zij alle tesamen vormen, tot voorwerp van hun historisch onderzoek gemaakt hebben. Dat grotere geheel, die totaliteit, zou men kunnen aanduiden als het historische landschap, waarvan het in beschouwing genomen gebied en de naburige gebieden of regiones de met elkaar verwante onderdelen vormen. Het aldus omschreven dienstbetoon, dit verkeer van historische gegevens, als ik dat korthedshalve zo noemen mag, dient ook in tegengestelde richting te gaan, d.w.z. dat de locale en de regionale historici gebruik dienen te maken van wat hun vakgenoten op andere terreinen van historisch onderzoek hen te bieden hebben.

De hier omschreven samenwerking zal bijzonder nuttig kunnen zijn

als de locale historicus zich iets eigen maakt van de methoden van historisch onderzoek, die ook door andere geschiedkundigen gevolgd worden. Hij zal er o. m. rekening mede moeten houden, dat datgene wat hij verzamelt en publiceert, ook door anderen gebruikt kan worden en dat hij daarbij met name kritisch te werk moet gaan, en dient aan te geven hoe en waar hij zijn gegevens gevonden heeft. Daartoe zal hij zo nodig zijn licht moeten kunnen opsteken bij vak-historici, die vanwege het belang der zaak zonder twijfel gaarne bereid zullen zijn hun medewerking te verlenen.

De mens is tegenwoordig maar al te gaarne bereid alles te zetten op de kaart van de hedendaagse aktualiteit, en dat is begrijpelijk want hij leeft tenslotte in het heden. Maar indien deze houding algemeen en permanent zou worden, dan kan het contact met het verleden - en daarmee een stuk van de cultuur - verloren gaan. Dan zal het latere geslachten wellicht niet mogelijk zijn om het verloren gegane contact geheel te herstellen. Hier ligt ook voor de locale historicus een belangrijke taak.

Korte mededelingen

DOORN

Op een plaats waar weinigen het zullen vermoeden is enige jaren geleden een kort artikeltje verschenen dat van belang is én door een afbeelding van het oude Doorn én door het feit dat het dit maal niet een afbeelding op linnen of papier betreft, maar een schildering op porselein. In de Mededelingen van het museum voor het Gooi en omstreken VII, 1961 schreef G. N. Zijlstra een bijdrage over 'Het Nederlandse porselein'. Zoals men weten zal heeft men in de tweede helft van de XVIIIe eeuw getracht in Weesp, Oud Loosdrecht, aan de Amstel en ook in Den Haag een Nederlandse porseleinindustrie op te zetten. De grote man in Oud Loosdrecht is ds. J. de Mol geweest, die de hele onderneming mede is

begonnen om 'in een bijna uitgeveent dorp eenige inwoners aan 't werk te houden'. Bij de beschreven aanwinsten aan Loosdrechts en verwant porselein in het museum te Hilversum wordt ook melding gemaakt van een 'kastanjevaas' van Amstelporselein met aan weerszijden twee rozetten en relief waaraan vergulde ringen hangen. De naar binnen gebogen halsspartij is versierd met canneluren die met goud zijn aangezet, een bloementoefje dient als knop. Het aardige is echter dat op de buik in twee ovalen aan weerskanten twee polychrome dorpsgezichten zijn aangebracht, waarvan er een van Doorn blijkt te zijn. Zelfs meent men het voorbeeld voor deze schildering te herkennen in een tekening van Jan de Beyer (1703 - 1785). Alleen heeft de vaasschilder zijn voorbeeld wat opgevrolijkt met een postkoets en een paar figuurtjes. Deze korte interessante mededeling van G. N. Zijlstra is geïllustreerd met een afbeelding van de vaas met het bewuste dorpsgezicht en met een reproductie van de tekening van De Beyer.

dB

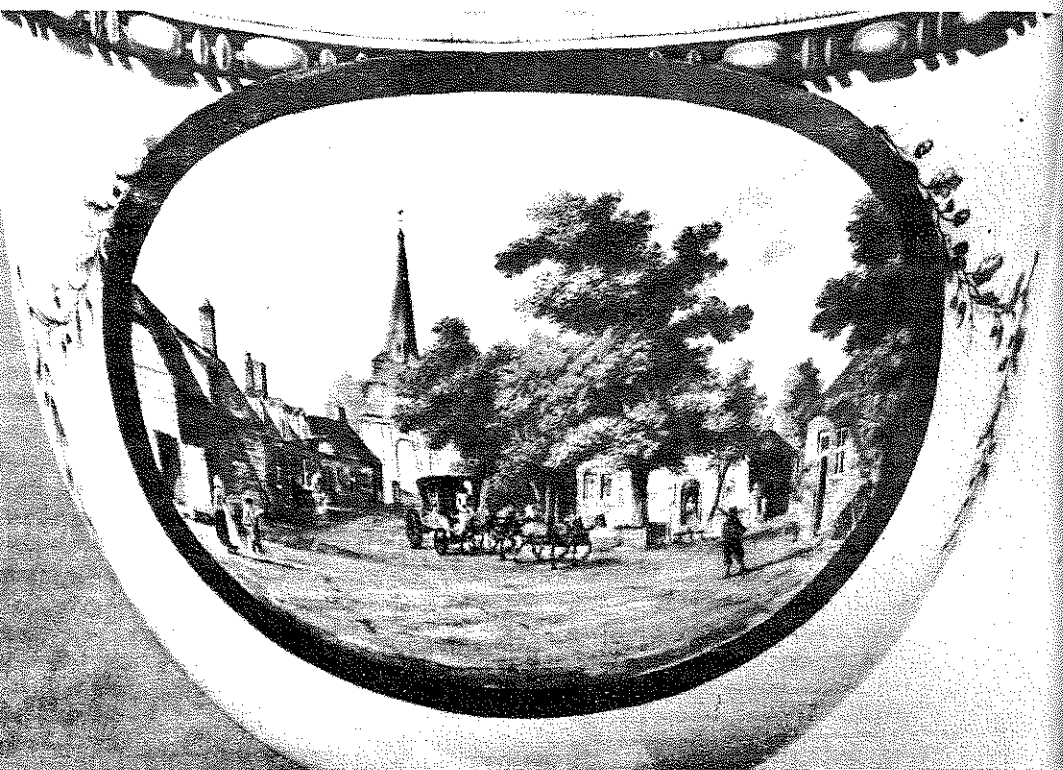
OLDENBARNEVELT

De figuur van onze grote landsadvocaat, geboortig uit Amersfoort - of Soest - zal ons niet zeker niet alleen daarom interesseren. Een

uiterst merkwaardig artikel waarin de waarde van een historisch symbool, in dit geval het beeld van Oldenbarnevelt aan het stadhuis van Rotterdam, van verschillende kanten wordt belicht en verklaard verscheen in het Rotterdams Jaarboekje 1959 pp. 102-130, van de hand van drs. N. van der Blom, "sera parsimonia in fundo", dat wil zeggen: zuinigheid op het eind is te laat.

SOESTDIJK

In het Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, VIe serie jg. 16, 1963, (kolom 234-255 met 20 afb. en summary) publiceerde Mr. C. A. van Swigchem in het kader van de herdenking 1813-1963 een zeer doorwrochte studie over "Het eerste nationale gedenkteken uit de geschiedenis van het Koninkrijk", dat is de obelisk van Soestdijk op het einde van de gezichtslaan recht tegenover het paleis. Dit gedenkteken is destijds aangeboden aan de kroonprins, de latere koning Willem II als blijk van nationale eerbied na de veldslagen van Quatre Bras en Waterloo. De gedenknaald werd ontworpen door de Amsterdamse architect A. van der Hart (1747-

1820). Uitvoerig heeft de auteur aandacht besteed aan de obelisk als vorm voor een gedenkteken in het algemeen, vooral op het einde van de XVIIIe en het begin van de XIXe eeuw. Dezelfde vorm blijkt ook zeer vaak gekozen te zijn voor grafmonumenten, zoals uit enige aangehaalde voorbeelden blijkt, voorbeelden die gemakkelijk met enige andere zouden kunnen worden aangevuld, men denke maar aan het grafteken van Jacob van Campen in de St. Joriskerk te Amersfoort.

Reeds eerder heeft in dezelfde jaargang van hetzelfde Bulletin in kolom 81/2 J. C. Ebbinge Wubben in "Een speurtocht door enige archieven naar bouwkundige ontwerpen uit het begin van de 19e eeuw" aandacht gevraagd voor de gedenknaald van Soestdijk. Het blijkt dat de animo voor de prijsvraag hiermee verbonden zeer groot is geweest: de lijst vermeldt 31 inzendingen!

Bronnen

AMERSFOORT

Een bestek voor een brug in 1562.

In 1562 was de brug over de Singel in de Bloemendaalse straat zeer gebrekkig en het stadsbestuur besloot deze te vernieuwen.

Juist in datzelfde jaar was op 17 augustus Huych van Coeten, "bij provisie secretaris" der stad, begonnen met de aanleg van een "memoriaelboek", een soort ambtelijk dagboek. Wel hield hij reeds 28 oktober ermee op, maar het werd door zijn opvolgers voortgezet. Daaraan danken we het bestek voor deze brug. Het is te vinden in dit "memoriaelboek", dat bewaard wordt in het Rijksarchief te Utrecht (Recht. arch., no. 407) en wordt hierbij afgedrukt.

Op conditien hiernaer bescreven soe hebben de Regierders der stadt Amersfort bestaet een nieuwe bruge ende is gelegen in de Blommen-daelse poorte.

Mit conditien dat den aennemer sal leveren tot deese brugge een gebindt met tweepalen daerin, een hooft daerop, mit twee carbeels daeronder; die palen sullen lanck weesen XV voet, dick int vierkant elff duym; dat hooft daerop lanck XVII voet, diep XII duym; die karbeels lanck V voet, int viercant XI duym.

Noch sal men leveren tot deese brugge VIII doergaende ribben lanck XX voet, diep VI duym, diep IIIII duym.

Noch een hooft op die muyer lanck XVIII voet, dick int viercant I voet ende sel leggen ter stadts waerts.

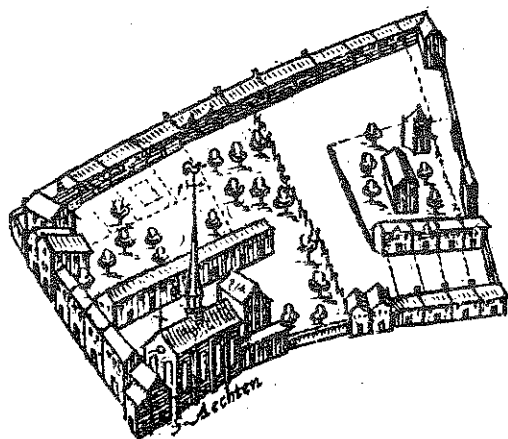
Noch sal men leveren op deese brugge die plancken, die dick sellen weesen II duym ende lanck sellen weesen XIIIII voet. Ende deese brugge is lanck XX voet ende dat sal men mit plancken bedecken.

Noch sal men leveren tot deese voirscreven brugge aen beyden syden een luen lanck XX voet, van een houdt sonder los, diep VI $\frac{1}{2}$ duym, dick weesende V duym; die posten daer onder sullen daer weesen thien, aen elcke syde vijff, dick int viercant een halven voet; die putgens (?) daer afteraen $\frac{1}{2}$ voet, die middel regels ende die luenen III duym int viercant.

Ende dit voirscreven houdt sal weesen van goet Deventer hout ofte hierlants hout sonder . . . of roteling, sonder sprugh ofte enich gebreck. Ende tijserwerck ende nagelen sal die stadt becostigen ende oft daer eenich gebreck aen die muyer waer, sal die stadt mede becostigen. Ende of dat buytenste hooft mede nyet en docht, sal die stadt insgelicx becostigen ende deese voirs. brugge sal men leggen rondt, gelyck als sy in de Campoort legt.

Voorts sal den aennemer van deese brugge gehouden weesen deese brugge op te leveren voor Kersmisse naescomende. Anno 1562, actum den Ven decembris.

Cornelis Gerritsz timmerman heeft deese voirn. brugge ingeset tot die somme van VXV guld., waarop hij getogen heeft eenen daelder ende is gebleven verhogher ende aennemer.

Boekbesprekingen

EEN NIEUWE BRONNENUITGAVE

Ph. J. C. G. van Hinsbergen, Bronnen voor de geschiedenis van Zeist, deel I. Van Gorcum, Assen 1957, 550 blz. en 3 afb. (verschenen in 5 afleveringen, 1957 - 1962).

In 1951 werd te Zeist de Vande Pol - Stichting in het leven geroepen, die zich tot taak stelde de bestudering van de geschiedenis van Zeist op velerlei wijze te bevorderen. Van deze taak heeft de stichting in haar nog vrij korte bestaansperiode uitstekend gekweten: lezingen werden georganiseerd, er groeide een bibliotheek, een topografische en een historische atlas en een verzameling archivalia. Bovendien begon men met - aanvankelijk nog gestencilde - publicaties. Maar de kroon op het werk vormt tot nu toe ongetwijfeld de hier te bespreken uitgave: het eerste deel van de Bronnen voor de geschiedenis van Zeist.

Het is een bewijs voor de durf en de ondernemingslust van de nieuwe stichting, dat zij deze uitgave op zich heeft genomen. Want al is Zeist dan een dorp, het heeft een bijzonder rijke historie. In dit eerste deel van de Bronnen, dat de middeleeuwen tot onderwerp heeft, beslaat de eigenlijke tekst maar liefst 500 pagina's. De stukken zijn chronologisch gerangschikt. Zodoende bestaat voortdurend het gevaar, dat naderhand stukken blijken te zijn overgeslagen. Mede om dit gevaar zoveel mogelijk te beperken was het gewenst een kundig bewerker te vinden, die in staat zou zijn het vele materiaal, dat in de Nederlandse - en buitenlandse - archieven ligt opgestapeld, zo goed als mogelijk is te overzien. M.i. is de stichting er in geslaagd een dergelijk man te vinden in de persoon van Ph. J. C. G. van Hinsbergen, die jarenlang als hoofdarchivist aan het Rijksarchief te Utrecht verbonden is geweest.

Het is met het bespreken van een oorkondenboek of bronnenuitgave een moeilijke zaak. Een monografie kan men doorlezen en daarna zijn oordeel vellen; een bronnenuitgave moet haar deugdelijkheid echter in het gebruik bewijzen. Niettemin wil ik mij hier toch aan een beoordeling wagen.

In het 'Woord vooraf' deelt de Archief- en Studiecommissie der stichting, in overleg waarmee deze uitgave tot stand is gekomen, de lezer mee, wat haar heeft geleid tot het in druk laten verschijnen van de Zeister geschiedbronnen. Dat was in de eerste plaats natuurlijk om ze voor geïnteresseerden toegankelijk te maken, maar bovendien - bedenkelijk teken van onze tijd - om ze te behoeden voor vernietiging door oorlogsgeweld of andere rampen. Zoals al uit de titel is op te maken wil het werk meer zijn dan alleen een oorkondenboek. Men treft er ook gegevens uit leenregisters, reke-

ningen en kronieken in aan. De geografische begrenzing wordt in dit deel bepaald door de middeleeuwse kerspelgrens. Zodoende vallen ook Driebergen en Rijsenburg binnen het bestek van deze uitgave. Stukken waarin de plaatsnaam enkel deel van een persoonsnaam uitmaakt, zijn niet opgenomen.

De nieuwe bronnenuitgave opent met de nogal bekende oorkonde van 838, waarin een "comes Rodgarius" aan de kerk van St. Maarten te Utrecht verschillende goederen schenkt in het oosten des lands, en daarvoor in ruil tegen betaling van cijns andere goederen in vruchtgebruik ontvangt, waaronder "in villa Seist familias VI cum terris et edificiis earum". Het deel wordt afgesloten met het jaar 1528, waarin de gewestelijke onafhankelijkheid van het Nedersticht een roemloos einde vond.

Wanneer men nu denkt aan de hand van deze bronnen zich een, zij het dan fragmentarisch beeld te kunnen vormen van de Zeister geschiedenis vanaf de negende eeuw, komt men bedrogen uit. Na de oorkonde van 838 duurt het tot 1028 voor de naam Zeist weer opduikt in de eveneens vrij bekende oorkonde van keizer Koenraad II. Tot de veertiende eeuw duren voor Zeist de "dark ages" voort, al is de dertiende eeuw met een twintigtal stukken al heel wat beter vertegenwoordigd dan de voorgaande vier eeuwen, waaruit zegge en schrijven maar vijf maal een stuk kon worden opgenomen! Het zijn hoofdzakelijk schenkingsoorkonden of bekrachtigingen daarvan, terwijl uit een passage uit de Annales Stadenses blijkt, dat Zeist in het midden van de twaalfde eeuw een bekende pleisterplaats was. In de dertiende eeuw ondergaat de aard van het bronnenmateriaal een verandering. Beleningen en koopcontracten gaan de schenkingen aan kerken en kloosters verdringen.

In de veertiende eeuw komen daar dan vooral de pachtovereenkomsten bij, terwijl men Zeist ook regelmatig in rekeningen kan tegenkomen, o. a. in die van de schout van Amersfoort. Maar pas wanneer het midden van de vijftiende eeuw is bereikt, kan men de lezer met een ruime fantasie - en een redelijke kennis omtrent deze tijd - zich in de bonte wereld der late middeleeuwen gaan inleven, en ontstaat iets, wat soms op een doorlopend verhaal begint te lijken. Zo het geharrewar tussen de stad Utrecht en bisschop David van Bourgondië over de dagvaart te Zeist in de maartdagen van 1479. Er bestonden talloze grieven tegen de stijfkoppige kerkvorst, die ook in zijn landen de Bourgondische centralisatie poogde door te zetten. Wanneer zijn antwoord op de te Zeist tegen hem ingebrachte klachten dan ook wat al te lang uitblijft naar de zin van de heren magistraten, herinneren deze hun "gnedige lieve heeren" er aan, dat zij nog niets van hem vernomen hebben, "daer vast vele sprake ende murmuracie onder den ghemeynen volke van verrezen zijn ende wel meer verrijsen mochte".

Ook de laatste achtentwintig jaar zijn weer ruim vertegenwoordigd. De bronnen over deze periode beslaan meer dan honderd pagina's,

gevolgd door een supplement, waarin de niet eens zo heel talrijke omissies zijn opgenomen. Een degelijk register besluit het deel, waarbij moet worden opgemerkt, dat de daarin voorkomende personen - in tegenstelling tot wat bij middeleeuwse persoonsnamen gebruikelijk is - zoveel mogelijk onder hun familie- of bijnaam zijn opgenomen.

Alvorens dan een definitief oordeel uit te spreken nog enige op- en aanmerkingen. De eerste 20 pagina's van de uitgave lopen vrijwel parallel met het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht. Men zou nu kunnen opmerken - en ik heb die opmerking een paar maal horen maken -, dat de verzamelaar-uitgever hier met regesten had kunnen volstaan. Mullers oorkondenboek toch is algemeen bekend en op talloze plaatsen te raadplegen. Erg zwaar zou ik zo'n "verwijf" niet willen laten wegen. De Bronnen voor de geschiedenis van Zeist zullen immers vooral door de vele enthousiaste plaatselijke geschiedvorsers worden geraadpleegd. De Bronnen nu zijn niet te duur en in handzaam formaat in het licht gegeven, en zullen dan ook wel bij deze historici een gastvrij onthaal op de boekenplank hebben gevonden. Of dit met het grote oorkondenboek ook het geval is waag ik te betwijfelen. De heer Van Hinsbergen zal vele onderzoekers een extra gang naar de bibliotheek hebben willen besparen.

Men kan overigens, ook wanneer men zich tot de eigenlijke oorkonden beperkt, het begin van de uitgave van Zeist bezwaarlijk een klakkeloze navolging van het Oorkondenboek noemen. Zo is er een oorkonde afgedrukt van bisschop Wilbrand, uitgevaardigd te Zeist op 9 mei 1232, die in het tweede deel van dat werk ontbreekt. Thans treft men dit stuk in extenso aan in het door dr. Ketner verzorgde supplement, en het moet de bewerker dan ook wel enige voldoening schenken, daar zijn uitgave al genoemd te vinden. (F. Ketner, Oorkondenboek van het Sticht Utrecht, dl. V, 's-Gravenhage, nr. 3063 (839)).

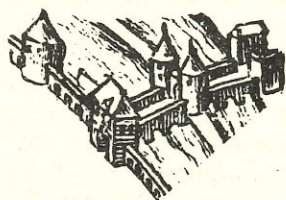
Eén ding heb ik vooral in de Bronnen gemist: men zoekt tevergeefs naar enige behoorlijke tekstkritische aantekeningen. Natuurlijk verwachtte ik geen uitgebreide inleidingen met handschriftvergelijkingen en zwaarwichtig notenapparaat à la de Monumenta. Maar m. i. had de bewerker zijn lezers, van wie men niet altijd een diepgaande diplomatische kennis mag verwachten, wel iets meer behulpzaam mogen zijn. Wanneer men nalaat zijn lezers er op te wijzen, dat de bekende Bernoldoorkonde van 1050 onecht is, draait men hen in feite een rad voor ogen. Tenhaeff heeft in zijn Diplomatische Studiën toch wel waarschijnlijk gemaakt, dat deze oorkonde pas na ongeveer 1140 kan zijn ontstaan. (N. B. Tenhaeff, Diplomatische Studiën over de Utrechtse oorkonden der Xe tot XIIe eeuw, Utrecht 1913, pp. 219-225.) M. a. w. wij hebben hier niet met een elfde eeuwse, maar met een op zijn vroegst twaalfde eeuwse vermelding van Zeist te doen. Ook had de uitgever wel even kunnen vermelden, dat het daarop volgende charter van bisschop Godebald door velen

als verdacht wordt beschouwd. Misschien deelt hij deze mening niet, maar de halve Duitse oorkondenwereld is er elkaar destijds om in de haren gevlogen. In het Oorkondenboek wijst mr. Muller er bovendien op, dat het "indictione III" niet in overeenstemming is met het jaartal 1126. Ook hier had even op gewezen kunnen worden. Bij het protocol van notaris Johannes van Goch van 24 september 1524 - ik maak een zevenmijs pas door de tijd -, waarin het merkwaardige gebruik wordt vermeld, dat de nieuwgekozen bisschop de klok te Zeist luidde ten teken, dat hij het wereldlijk gezag over het Nedersticht op zich nam, wordt wel verwezen naar A. Johanna Maris, Van Voogdij tot Maarschalksambt, maar ook het bijzonder intrigerende artikel van dr. Heringa, De bisschop van Utrecht als klokluider te Zeist, had - hoe hypothetisch het dan ook is - toch wel genoemd mogen worden! (K. Heeringa, Hoofdstukken uit de geschiedenis van het Nedersticht, I. De bisschop van Utrecht als klokluider te Zeist, Bijdr. Vad. Gesch. en Oudheidk. VI, 9 (1930, pp. 263-279.) Daar had de bewerker bovendien kunnen vinden, dat deze bron reeds in extenso is afgedrukt in: J. J. Dodt van Flensburg, Archief voor Kerkelijke en Wereldsche Geschiedenissen, dII, p. 12).

Maar genoeg van deze detailkritiek. "hier op aarde is niets volmaakt en allerm minst een oorkondenboek", schreef Tenhaeff eens. Laat dit een troost zijn voor de verzamelaar-uitgever, die zich zoveel meer op de hals heeft gehaald. De bronnenuitgave is er, en dat is het belangrijkste. En ik geloof, dat wij de Van de Poll-stichting, en in het bijzonder de heer Van Hinsbergen, mogen feliciteren met het tot stand gebrachte. De beoefenaar van de Zeister geschiedenis is een m.i. niet te versmaden hulpmiddel rijker geworden, waarom wij hem kunnen benijden. Dat de praktijk dit oordeel moge bevestigen is mijn oprechte wens.

De Bronnen voor de geschiedenis van Zeist werden op royale wijze bezorgd door de firma Van Gorcum te Assen.

R. M. Kemperink.

BOEKHANDEL VAN GASTEL

LANGESTRAAT 86

AMERSFOORT

TELEFOON (03490) 15963 - GIRO 65030

GYSBERS EN VAN LOON

Bakkerstraat 7 a
antiquariaat - import boekhandel Arnhem

Wij bieden aan:

- BELLE VAN ZUYLEN - GEEST, T. J., Madame de Charière, een leven uit de 18e eeuw. 1955. or. ln. 121 blz. m. portr. f 5.-
- KOK, H. J., Enige patrocinia in het Middeleeuwse Bisdom Utrecht. 1958. or. ln. 241 blz. met 4 kaarten. Interessante plaatsnamenstudie. f 14.-
- MOORREES, F. D. J., Aan de oevers van Lek en Linge. Historische schetsen. 1883. or. omsl. 205 blz. met 4 afb. (Over de Vrije Heerlijkheid Vianen, de Baronie van Asperen, enz.) f 6,50

MATTHAEUS MERIAN, TOPOGRAPHIA GERMANIAE

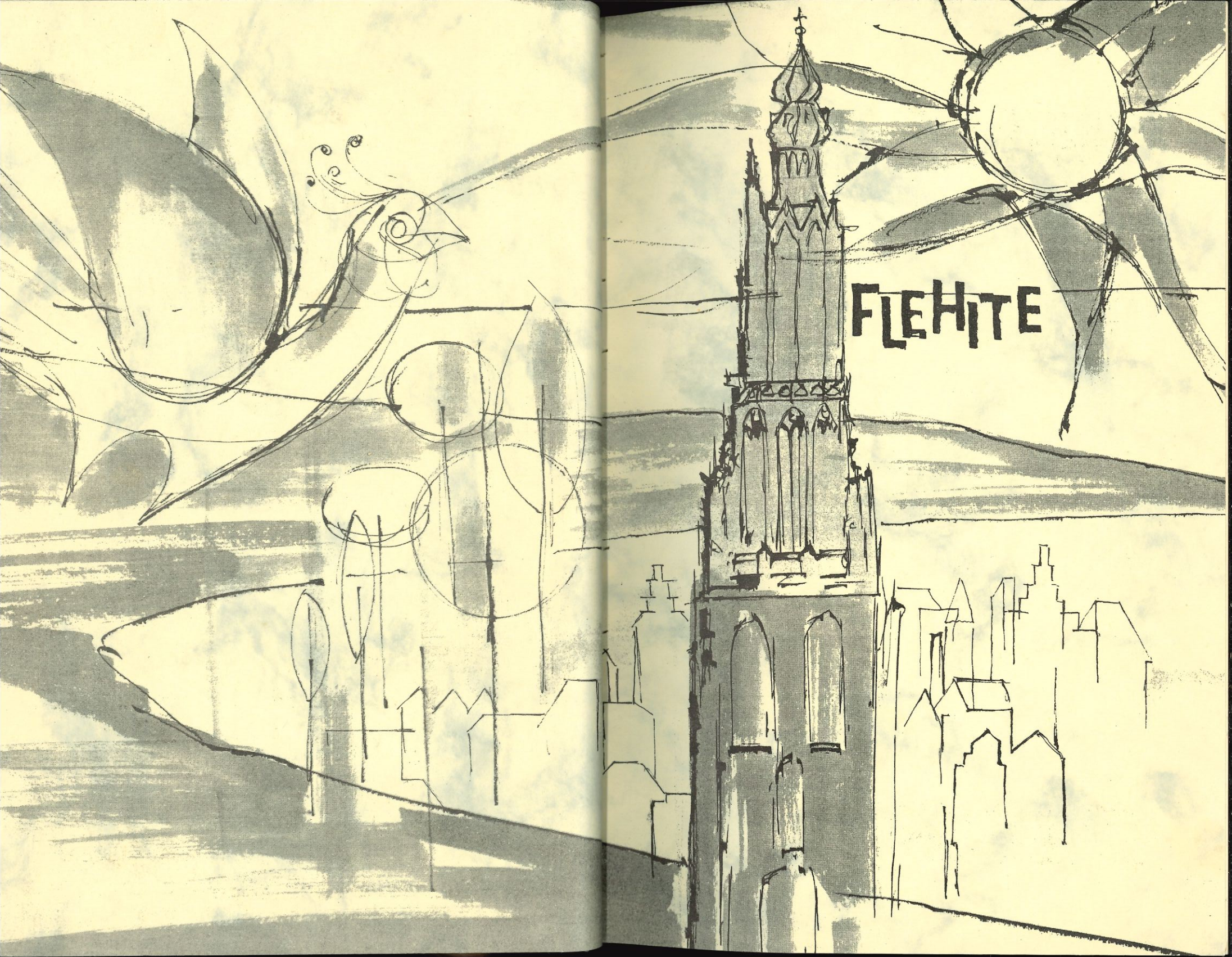
Burgund / Niederlande 1659.

De prijs van deze zuivere herdruk van dit grootse standaardwerk is slechts f 82,75.

Naast 283 pagina's in facsimile, bevat dit boek 158 kopergravures en een aantal kaarten van 104 steden.

Voorhanden bij: BOEKHANDEL *G. G. Veenendaal*

AMERSFOORT,
LANGESTRAAT 33 TELEFOON 13232

FLEHITE